

Яковлев Олександр Вікторович
кандидат історичних наук, доцент,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
yalik1971@yandex.ua

СИНЕРГІЙНІ ШЛЯХИ КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті визначається синергетичний підхід до культурологічних досліджень, характеризуються основні напрями регіональних наукових розвідок, виявляються синергійні шляхи соціокультурного розвитку регіонів України, розглядається поняття культурного кластера.

Ключові слова: культурологія, синергія, регіон, культурний континуум України, гуманітарна стратегія, кластер, проекти НАКККіМ

Яковлев Александр Викторович, кандидат исторических наук, доцент, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Синергетические пути культурного регионального развития Украины

В статье определяется синергетический подход к культурологическим исследованиям, характеризуются основные направления региональных научных исследований, выявляются синергетические пути социокультурного развития регионов Украины, рассматривается понятие культурного кластера.

Ключевые слова: культурология, синергия, регион, культурный континуум Украины, гуманитарная стратегия, кластер, проекты НАРККиИ

Yakovlev Alexander, PhD in History, Doctoral-student, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts **Synergistic Ways of Regional Cultural Development of Ukraine**

In the article the synergistic approach to cultural studies are analysed. The author describes the main areas of regional scientific studies; identifies synergistic ways of social and cultural development of Ukrainian regions. The concept of cultural cluster is considered.

Key words: cultural studies, synergy, region, cultural continuum of Ukraine, humanitarian strategy, cluster, projects in NAKKKiM.

Глобалізаційні процеси, що набули поширення у світовому інформаційному просторі в середині ХХ – на початку ХХІ ст., спричинили значний ризик для культурного регіонального розвитку України.

Відповідно актуалізується теоретичний інтерес до етнічної, регіональної, локальної специфіки культур окремих регіонів України (Галина Борейко, Любов Кияновська, Володимир Личковах, Тетяна Мартинюк, Леся Микуланинець, Майя Ржевська, Тетяна Смирнова). З іншого боку, виникає потреба інтегрувати знання про особливості менталітетів, соціокультурного буття і свідомості націй, етносів, субетнічних груп і культурних регіонів України у систему специфічних концептів, категорій і понять, визначити методологічний базис і категоріальний апарат "духовної метафізики" української культури як кросрегіональної єдності її етноментальних характеристик, геокультурних і регіональних хронотопів [6], що розглядаються як спосіб опису живого просторово-часового континууму, де відбувається розвиток людини у межах Космосу.

На сьогодні в культурологічних дослідженнях переважає зацікавленість соціальними й мистецькими надбаннями окремих регіонів України (Херсонщини – Марія Слабченко, Дніпропетровщини – Тетяна Чернета, Тернопільщини – Олег Смоляк, Олена Стебельська, Закарпаття – Леся Микуланинець, інших регіонів). Залишається мало дослідженим і тому актуальним створення цілісної, холістичної картини національної культури з урахуванням регіональних хронотопів і визначенням загальних закономірностей виникнення, сутності й функціонування культурних цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів та їх об'єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ світу початку ХХІ ст.

З цих позицій актуалізується проблематика трансформації та інтеграції регіональних ідентичностей у єдиний синергетичний культурний континуум соборної України періоду державної незалежності. Попри певні наукові здобутки щодо вивчення загальної картини соціокультурного життя сучасної незалежної України (Юрій Богуцький, Лідія Корній, Володимир Личковах, Богдан Сюта, Василь Шейко) до цього часу мало дослідженою залишається проблематика зазначеного напрямку в

контексті методологічного розроблення синергетичних засад вивчення культурного континууму сучасної України як інтегрованих у єдиній цілісній картині світу окремих локальних ідентичностей у глобально-цивілізаційному вимірі.

Запропоноване дослідження спирається на концептуальні положення і висновки синергетики, його автор вперше звертається до обґрунтування синергетичної парадигми регіонального культурного розвитку України.

Синергетика (від грец. – сумісний, злагоджено діючий) – напрям міждисциплінарних досліджень, породжений розвитком теорії систем і методологією системного аналізу. Її основоположниками стали Герман Хакен [10], Ілля Пригожин, які підкреслюють, що основні закономірності самоорганізації, виявлені при вивченні природних термодинамічних процесів, мають широкий спектр дії, охоплюючи розвиток й соціокультурних систем. Це підтверджується дослідженнями Валерії Василькової, Ігоря Яковлева, Ігоря Баригіна [2], Ігоря Свіна [3], які перевірили дієвість синергетичної методології в аналізі процесів самоорганізації у розвитку суспільства, культури, мистецтва.

Процеси самоорганізації носять цілеспрямований характер взаємодії з навколишнім середовищем і мають такі характеристики. Перший тип – це самозародження з деякої сукупності цілісних об'єктів певного рівня нової цілісної системи з специфічними закономірностями. Другий тип – процеси, завдяки яким система підтримує стабільний рівень організації при зміні внутрішніх і зовнішніх умов існування. Третій тип процесів самоорганізації пов'язаний із розвитком систем, що здатні накопичувати і використовувати минулий досвід. Отже, завдяки процесам самоорганізації відбувається взаємодія елементів, підсистем і систем, що призводить до їх збалансованої поведінки і в результаті – до утворення інноваційних структур, які слугують прогресу суспільства, культури і мистецтва. Всі зазначені характеристики є універсальними, загальнонауковими, тобто розповсюджуються як на природні, так й неприродні явища (соціальні, культурні, гуманітарні), що стало підґрунтям виникнення синергетичної ідеї саморуху від нижчого рівня організації системи до вищого.

Самоорганізацією в культурі, на думку Г. Аванесової [1], є прояв внутрішньої здатності культури реалізувати та самодійснювати процеси свого регулювання. Системний характер культури пояснюється її природою, змістом і метою її функціонування. Об'єднання культури в цілісну систему, її інтеграція, може пояснюватися особливим характером структурних та функціональних взаємин її складових елементів, які, в свою чергу, формуються внаслідок цих взаємозв'язків. Аналітичний підхід до явища самоорганізації в культурі ґрунтується на синергетичній парадигмі, що розвиває ідеї самоорганізації складних систем.

Синергетична парадигма складає методологічну основу цілісного холістичного аналізу процесу діалектики регіональних ідентичностей та інтеграції соціокультурного простору сучасної України. На думку Є. Князевої [5], синергетичний підхід до розуміння еволюції наукового знання діє у межах еволюційної епістемології, яка розглядає історичний розвиток науки у переплетенні начал організованого і самоорганізованого, свідомого і несвідомого, керованого і стихійного, передбачуваного і несподіваного. Синергетика може застосовуватися для пояснення людських когнітивних процесів, адже орієнтована на розкриття універсальних механізмів самоорганізації і еволюції складних систем як природних, так й людомірних. Серед них – найважливіші для дослідження трансформації регіональних ідентичностей: плюралізм мислення, наявність альтернатив, пошук варіантів рішення, максимальне поширення креативного поля і застосування різноманітних елементів наукового знання.

Згідно з синергетичною моделлю мислення в процесі розвитку наукового знання відбувається самозростання цілого з частин в результаті самоускладнення цих частин. Отже, синергетиці регіональних ідентичностей – виходу на нову концепцію і структуру культурологічного знання – сприяє науковий пошук у галузі регіоналістики. Синергетичне бачення історичного становлення науки і культури складається з уявлень про нелінійність та циклічний характер їх розвитку, нерівномірність темпів та чергувань періодів "згущення" і "розріження" інновацій.

З позицій синергетики сучасний період державотворення та становлення незалежної України на зламі епох і тисячоліть можна тлумачити як "крапки біфуркації" розвитку науки і культури, які характеризуються корінними змінами геополітичної, соціокультурної і наукової картини світу і супроводжуються розмноженням наукових шкіл і напрямків з перевагою дивергентних тенденцій. Саме різноманітність підходів, концепцій та інтерпретацій стимулює в період біфуркації пошук доцільних тенденцій розвитку наукового знання, конструктивних механізмів коеволюції складних ієрархічно організованих різновікових регіональних структур, коеволюції регіонів, що знаходяться на різних стадіях розвитку, можливостей ефективного управління нелінійними системами засобами доцільної топології проектів об'єднання. Отже, методологія нелінійного синтезу, яка базується на принципах еволюції і коеволюції складних структур, стає основою проектування та реорганізації геополітичного простору.

Під культурною ідентифікацією розуміємо засвоєння і трансляцію у часі та просторі етнонаціональної картини світу, що пропонує особливу категоризацію дійсності, набір емоційно-ціннісних реакцій і практик поведінки, тотожних з "життєвим світом" етносу чи нації. Саме поняття ідентичності зав'язане на комплексі антропологічних і комунікативних феноменів "життєвого світу" і не може розглядатися окремо від людського фактору, суспільного життя, етнонаціональної культури взагалі.

Незважаючи на поліетнічну і субетнічну розмаїтість культурного простору України з своєрідними особливостями регіонів, український народ поєднують спільні риси етноментальності, мови, фольклору, народних традицій, "соборності" державного і духовного існування, що реалізує українську національну ідею.

Основою формування стратегічно орієнтованої державної політики є удосконалення інституційних засад регіонального розвитку. В Україні й досі не скоординовані та не узгоджені галузеві і секторальні програми соціокультурного розвитку регіонів зі стратегічними завданнями синергії загальнонаціональної державної політики. Існує потреба у визначенні поняття державної регіональної політики та плану і завдань її реалізації. Розв'язанню зазначених проблем в юридичному контексті присвячені дисертаційні дослідження Тетяни Карабіної (2007), Павла Любченка (2007), Валентини Новик (2008), Тетяни Паутової (2011). Теорія та історія культури тільки наближається до вивчення питань синергії культурного регіонального розвитку ідентичностей України.

Завданням культурології є визначення синергійних шляхів соціокультурного розвитку регіонів. Так наукового обґрунтування потребує "статус кластерів як визнаного у світовій практиці дієвого інструменту кооперації, інтеграції та співробітництва на міжрегіональному, транскордонному та міждержавному рівнях" [7, 34].

Поняття "кластер" виникає в економіці й отримує розповсюдження в різних галузях людської діяльності, пов'язаної з міжгалузєвою регіональною кооперацією. Спираючись на аналіз сучасних концепцій кластера як наукового терміну [8], визначаємо "кластер" як географічне, територіальне, галузеве або міжгалузєве об'єднання підприємницьких структур, науково-освітніх установ, громадських організацій та органів місцевої влади з метою встановлення каналів транзакцій, комунікацій і діалогу, що сприяють економічному та соціально-культурному розвитку територіальних громад. За географічним або територіальним розподілом кластери можна класифікувати на: регіональні, що створюються в межах одного регіону й орієнтуються на наявну географічну концентрацію; державні або національні, що включають організації і установи, розташовані в різних регіонах країни і спрямовані на встановлення міжрегіональної кооперації; міжнародні, що створюються на основі ефективного використання природних і людських ресурсів та інноваційних технологій, надійності каналів перерозподілу логістичних потоків між членами кластера. За кількістю членів та географічним охопленням кластери систематизуються у мегакластери – групи взаємопов'язаних і взаємодіючих галузей, окремих сегментів у межах країни в цілому; мезокластери, що кооперують різні установи у межах конкретного регіону; мікрокластери представляють рівень міста.

У країнах ЄС кластерний підхід є однією з умов ефективної міжрегіональної кооперації, інструментом, що стимулює синергію інноваційно-орієнтованої діяльності регіонів. Фінляндія повністю розподілена на дев'ять кластерів. У Нідерландах діють 20 мегакластерів, на основі діяльності котрих визначається інноваційна політика держави. До 29 кластерів Данії залучено 40 відсотків всієї промисловості. В Австрії діють транскордонні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, налагоджені зв'язки між дослідними інститутами і університетами, складаються спільні інноваційні програми. У Словенії розроблено програму національного розвитку кластерів [4].

Ідея кластеризації поступово знаходить своїх прихильників і в Україні. Так, у Кам'янці-Подільському діє кластер сільського туризму "Оберіг". Швейний кластер у Хмельницькому об'єднує підприємства, середні навчальні заклади відповідного напрямку та місцевий університет. У Міністерстві економіки України створено робочу групу з питань розвитку кластерів.

На жаль, теорія та практика кластерного підходу ще не знайшла відображення в культурологічних регіональних дослідженнях. Інституційне вирішення цієї проблеми у вимірах культурології потребує конкретизації визначення поняття "кластер в культурно-освітній галузі", створення та стимулювання інноваційної діяльності у межах культурно-мистецьких кластерів, визначення ролі кластерів як інструментів реалізації проектів міжрегіональної кооперації та синергії національної ідентичності в єдиний культурний континуум України.

Першою ластівкою часткової практичної реалізації культурного кластера є діяльність "Мистецького арсеналу" в Києві з інтеграцією різних видів мистецтв, залученням окремих регіонів України і транскордонних проектів, просвітницьких майстер класів з подоланням бар'єрів між митцем і споживачем елітарного мистецтва. Культурний мікрокластер "Мистецький арсенал" розташований на території історичного промислового комплексу "Арсенал".

До інституційних інструментів регіональної політики співпраці відноситься узгодження стратегічного та проектного планування культурно-освітньої діяльності держави. Згідно з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001) стратегія розвитку того чи іншого локусу повинна підкріплюватися певними проектами. З метою послідовного регіонального та загальнонаціонального розвитку соціокультурної сфери України пропонуємо поєднання стратегічного та проектного підходів у довгостроковому плануванні [12].

Характерною ознакою стратегічного підходу є його усталеність та універсальна значущість, спрямованість на вирішення глобальних довгострокових завдань державного спрямування. Ідея синергетичного підходу як стратегічного напрямку в дослідженні закономірностей перетворення відносно простих елементів і підсистем в ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку може стати методологічною основою об'єднання цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів у цілісний культурний континуум соборної України.

Яскравим прикладом синергетичного стратегічного підходу до регіонального розвитку в ЄС є план "Єуроге – 2020", зорієнтованого на динамічне культурне зростання співдружності ЄС до 2020 року. За даними п'ятого звіту Європейської комісії, стратегія розвитку сконцентрована навколо трьох пріоритетів Agenda 2020: інновації, інфраструктура та інституційні можливості [7, 83].

Інновації передбачають передусім підвищення рівня освіти населення ЄС. Якщо сьогодні в Європі 14 відсотків населення до 28 років має лише середню та початкову освіту, то до 2020 року ця цифра має скоротитися до 10 відсотків, але підвищиться кількість працівників з вищою освітою. Так, якщо на сьогодні 30 відсотків людей у ЄС має "третинну", так звану неповну вищу освіту, то у 2020 році – вже 41 відсоток населення повинно бути з вищою освітою. Таке стратегічне планування спрямоване на розвиток інноваційної діяльності. Це буде сприяти подоланню екстенсивно-компенсаційного розвитку регіонів Європи, переходу економіки і культури на нову інтенсивну основу.

Концептуальне вирішення завдань міжнародних гуманітарних стратегій та їх практичної реалізації в пілотних проектах пропонується в сучасних культурологічних дослідженнях Володимира Личковаха, Юлії Сугрбової, Максима Тимошенка, Лілії Терещенко-Кайдан, Олександра Яковлева, що розроблені в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Як засіб інтенсифікації синергетичних процесів у культурному середовищі регіонів пропонується сучасні соціально-гуманітарні проекти, спрямовані на подальший інтеграційний розвиток. Серед них – проект Василя Чернеця "Визначні діячі та пам'ятки культури України", який сприяє утвердженню національної парадигми й регіональних особливостей культури соборної України в умовах глокалізації комунікативно-інформаційного простору; науково-освітні проекти, спрямовані на євроінтеграцію національної науки і освіти; конкурсно-фестивальний рух і музейно-виставкова діяльність, які презентують найяскравіші регіональні зразки національного мистецтва України.

Всі ці гуманітарно-соціальні проекти сприяють виявленню індивідуального обличчя історико-культурних областей України, їх самобутнього образу, що в своїй багатоманітності національної ідеї утворюють цілісний український культурний простір, як холистичний континуум духовності. Дієвість запропонованих проектів синергетичної інтеграції регіональних ідентичностей верифікується у процесах їх практичної реалізації, що підтверджується виданням серії монографій, зокрема "Пам'ятки історії культури і музичного мистецтва України ХУІІІ – першої третини ХХ століття" [11], за участю автора дослідження в рамках проекту "Видатні діячі та пам'ятки культури України". У монографії духовна синергетика української культури розкрита з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації культурних цінностей (видатних пам'яток) окремих етнонаціональних спільнот і регіонів та їх полілогічним об'єднанням у цілісний культурний континуум України.

Актуальним вирішенням проблеми стратегічного планування є пропозиція синергетичного підходу, що узгоджується з пілотними проектами. У НАКККіМ – це проекти: "Визначні діячі та пам'ятки культури України", "Діалог культур: Україна – Греція – Сербія", Інтернет-конгрес "Наука. Культура. Освіта – ХХІ століття". Докторантом НАКККіМ Юлією Сугрбовою розроблена і апробована культуротворча модель етнонаціональної освіти у вищій школі АР Крим [9, 342]. Національним інститутом стратегічних досліджень започаткований цікавий проект "Національні дебати". Це – відео конференції за участю всіх регіонів України, найближчою тематикою якої є обговорення нової регіональної політики. Національний проект "Відкритий світ" об'єднає всі регіони України.

У представлених проектах синергія української культури розкривається з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації окремих регіонів у цілісний національний образ соборної України ХХІ ст.

Література

1. Аванесова Г., Астафьева О. Социокультурное развитие российских регионов: механизмы самоорганизации и региональная политика / Галина Аванесова, Ольга Астафьева. – М., 2004. – 302 с.
2. Василькова В., Яковлев И., Барыгин И. Волновые процессы в общественном развитии / В. Василькова, И. Яковлев, И. Барыги. – Новосибирск, 1992. – С. 116.
3. Евин И. Синергетика искусства / И. Евин. – М., 1993. – 210 с.
4. Электронный ресурс. – Режим доступа : [http // www. Academia.org/p-278](http://www.Academia.org/p-278).
5. Князева Е. , Курдюмов С. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпоритмы / Е. Князева, С. Курдюмов. – СПб.: Алетейя, 2002. – 414 с.
6. Личкова В. А. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / Володимир Личковах. – Чернівці, 2011. – 167 с.
7. Регионы Украины: проблемы та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
8. Семенова Г., Богма О. Національний кластер – новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України / Г. Семенова, О. Богма // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1 (9). – С. 127-133.
9. Сугрובה Ю.Ю. Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія / Ю.Ю. Сугрובה. – Сімферополь: Видавничий центр КДМУ, 2012. – 352 с.
10. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М., 1985. – 361 с.
11. Шульгіна В., Яковлев О. Пам'ятки історії культури і музичного мистецтва України XVIII – першої третини ХХ століття / Валерія Шульгіна, Олександр Яковлев. – К., 2011. – 256 с.
12. Яковлев О. Реалізація міжнародних гуманітарних стратегій НАКККіМ / О.В. Яковлев // Вісник НАКККіМ. – 2013. – № 1. – С. 86-89.

References

1. Avanesova, H., Astafeva, O. (2004). Social cultural development of Russian regions: mechanisms of self-government and regional policy. Moscow [in Russian].
2. Vasyilkova V., Yakovlev Y., Baruhyn Y. (1992). Wave processes in the social development. Novosybyrsk [in Russian].
3. Evyn, Y. (1993). Synergetic of art. Moscow [in Russian].
4. Electronic resource. Retrieved from [http // www. Academia.org/p-278](http://www.Academia.org/p-278) [in Ukrainian].
5. Kniazeva, E. , Kurdiunov, S. (2002). The basis of synergetic: regimes with strains, self-organisation, tempo-rhythms. SPb.: Aleteiia [in Russian].
6. Lychkovakh, V. A. (2011). Chernihiv-Siversk culturological regional science. Chernihiv [in Ukrainian].
7. Varnaliy, Z.S. (Ed.). (2005). Regions of Ukraine: problems and priorities of social-economic development: Monography. K.: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
8. Semenova, H., Bohma, O. (2006). National cluster is a new way to make development and innovative prosperity of Ukraine faster. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, 1 (9), 127-133 [in Ukrainian].
9. Suhrobova, Iu.Iu. (2012). Cultural creation in the dialog of traditions and innovations of modern poly-ethnic Ukrainian society (Crimea experience). Simferopol: Vydavnychiy tsentr KDMU [in Ukrainian].
10. Khaken, H. (1985). Synergetic. Moscow [in Russian].
11. Shulhina, V., Yakovlev, O. (2011). Monuments of history of culture and music art of Ukraine XVIII. Kyiv [in Ukrainian].
12. Yakovlev, O. (2013). Realization of International humanitarian strategies of NAKKKiM. Visnyk NAKKKiM, 1, 86-89 [in Ukrainian].